

Оксана Дячок

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. В. Гнатюка,

кафедра образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання

e-mail: Ternopil-oks@ukr.net

orcid:0000-0002-5808-6826

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ ЦЕРКВИ РІЗДВА ХРИСТОВОГО У ТЕРНОПОЛІ

© Дячок О., 2021

<https://doi.org/10.23939/sa2021.01.060>

Наукове дослідження присвячене історичним етапам розвитку одного із найдавніших храмів Тернополя – церкви Різдва Христового, збудованої на початку XVII ст. Складні суспільно-політичні процеси на території Тернопільського краю, конфесійні трансформації змінювали архітектурний образ святині. Церкві вдалось вистояти попри війни, коли була зруйнована майже уся історична частина міста.

Наводяться дані про поетапну зміну об'ємно-планувальної структура церкви, яка розпочалась ще у період Реформації, активізацією національно-культурного відродження, організацією при церкві православного братства та зі зміною конфесійної приналежності. Радянський період був найбільш руйнівний для церкви.

Наводяться дані про дослідження під час реставраційних розвідок, в ході яких були підтверджені дані, що церква-твердиня входила до загальної оборонної системи Тернополя і гіпотезу дослідників про те, що частина храму була складовою Кам'янецької в'їздової брами міста.

Постановка проблеми

Місто Тернопіль є одним із найкрасивіших міст Західної України. На жаль, складна історія краю, непрості суспільно-політичні трансформації, часті набіги ординців, руйнування під час Козацької революції XVII ст., перебування у складі різних держав, війни та повстання приводили до втрати важливих пам'яток архітектури та змінювали його образ. Найбільш руйнівними для Тернополя були Перша та Друга світові війни. Під час “битви за Тернопіль” у 1944 році 80 % міста було знищено, а радянська довершила перетворення перлини Подільського краю у сіре та непримітне містечко (Водзинський, 1996). Та невелика кількість об'єктів історико-архітектурної спадщини, серед яких і тернопільські храми, що вціліли у вирі пожеж та руйнацій становлять надзвичайну цінність і є важливою складовою культури нації. Однією з таких пам'яток, яка сьогодні формує архітектуру історичної частини Тернополя є церква Різдва Христового – Середня.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Теоретичною основою даної статті є праці сучасних українських вчених архітектурознавців. Серед них питання фортифікації храмових комплексів досліджували Ричков (1990), Мацюк О., (1997), Платицька (2001), Чень (2015) та ін. Питанням об'ємно-планувальної структури деяких храмів та монастирів, їх класифікації, типології і проблемам їх збереження присвятили дослідження Бевз (2001), Куневич (2012), Завада (1998), Водзинський (1996) та ін. Важливою складовою

інформаційної бази для наукового дослідження є праці істориків, краєзнавців, релігієзнавців, мистецтвознавців, богословів, а також матеріали архіву управління культури Тернопільської обласної державної адміністрації.

Аналіз публікацій показав, що про архітектуру церкви Різдва Христового є матеріали публіцистичного характеру, які дещо різняться між собою. Глибокого архітектурознавчого аналізу щодо етапів формування архітектури храму на сьогодні нема, поза увагою дослідників залишилися питання впливу на об'ємно-просторову будову церкви суспільно-політичних процесів. Усе вище згадане становить актуальність даного дослідження.

Мета статті

Метою даної наукової роботи є висвітлення етапів формування архітектури одного з найдавніших храмів Тернополя – церкви Різдва Христового під впливом суспільно-політичних чинників.

Виклад основного матеріалу

Місто Тернопіль здавна був важливим релігійним і культурним центром краю. Тут проживали люди різних національностей та віросповідання, а тому й були побудовані храми різних конфесій. Дослідження доводять, що усім без винятку міським поселенням Тернопільщини періоду Пізнього середньовіччя та Реформації були властиві оборонні функції. Через Тернопільщину проходили торгові та невільничі шляхи, тому обов'язком, наданим правом на самоврядування місту і його мешканцям було будівництво та утримання міських укріплень. Серед найбільш укріплених міст, які мали новітню на той час систему оборони був і Тернопіль (Ричков, 2007; Дячок, 2018), адже лише у XVI ст. набіги турків і татар відбувались в 1549, 1575 та в 1589 роках. Спроби захоплення міста були також у 1621 та у 1626 роках. Через такі складні суспільно-політичні впливи доводилось фортифікувати монастирі та храми і навіть сільські кладовища та млини подекуди перетворювали на фортеці (Мацюк, 1997, с. 43–47).

Серед найдавніших храмів, який входив до загальної оборонної системи міста – церква Різдва Христового, внесена до Державного реєстру національного культурного надбання України як пам'ятка архітектури національного значення (охоронний № 636 Н). За даними управління культури Тернопільської обласної державної адміністрації руська церква збудована в період між 1602–1608 років і належить до кращих зразків подільської сакральної архітектури XVII ст. З історичних джерел відомо, що муровану церкву збудували на місці дерев'яної церкви, вона була одним із форпостів на східних рубежах королівства Польського. Ктиторами твердині названі С. Григорович, В. Ігнатович, будівництво велось також і коштом міщан та селян навколишніх околиць під керівництвом майстра Леонтія. Фундаменти закладені з каменю “*в два роста*” (2–3 метри), товщина стін із рваного пісковика та вапняка сягає 2 метрів. На оборонне значення вказують і дві круглі вежі, які прилягають до церкви та місце розташування біля валу з фортечною брамою міста. Храм тридільний, триконховий, з бічними конхами, одноверхий. Православна твердиня була посилена дозорною вежею над бабинцем, що одночасно виконувала функцію дзвіниці. Прилеглий цвинтар був огорожений оборонним муром (Архів ТОДА).

Планувальна структура церкви змінювалась поетапно у залежності від суспільно-політичних впливів. За дослідженнями краєзнавців спочатку вона складалася з квадратного притвору, центральної нави з напівкруглими виступами з півдня і півночі та напівкруглої апсиди (Бойцун, 2010).

У грамоті єпископа Йосифа Шумлянського (1668 року) згадується про існування в православний період існування храму приділу Святої Трійці, яку відокремили в окрему церковку за

рахунок перебудови бабинця і розділення його на два поверхи. Так розпочалася історія поступової перебудови церкви-твердині. Описи краєзнавиці Стефанії Садовської підтверджують, що *“...під однією банею діяло дві церкви – Різдва і Святої Трійці”* (о. Андрій Стасюк, 1970).

Гуманістичні ідеї, які в період Реформації проникли в Україну, активізували національно-культурне відродження (Стоцький, 2008). На протигагу активізації католицизму утворювались організації православних братств, які відкривали школи, друкарні, намагались контролювати місцевих єпископів. При церкві Святої Трійці у 1668 році діяло братство для молоді, що підтверджується грамотою львівського єпископа Йосипа Шумлянського. Для потреб братства з південної сторони добудували споруду. Поступово невелика церква розширювалась: перша велика добудова мала на меті створення нових приміщень для братства, але вже друга трансформація у 1700 році була пов'язана зі змінами у церковному устрої (Мороз; Дуда, 2007, 2010).

Через намагання навести її в католицизм, Галичина приєдналась до унійної церковної формації, яка охороняла український східний обряд і національний етногенез українського заходу, відрізнялась від класичного православ'я і від римського католицизму. Після приєднання Львівської єпархії до Унійної Церкви, на Тернопільщині у 1700 році впроваджено греко-католицизм. Таким чином церква стала Греко-Католицькою. У 1709 році до притвору прибудовано дві бічні півкруглі вежі, через які здійснювався вхід на верхній ярус та перехідні галереї (Барна 2016; Дем'янова).

Модернізували храм у 1808 році, про що свідчать дослідження історії міста Бойцун (2003, 2010). В ході реконструкції розібрали каплицю, перекриття над бабинцем і збільшили внутрішній об'єм храму. У XIX столітті до західного фасаду добудовано додатковий об'єм та увінчано храм ще двома декоративними главами. Таким чином, собор набув рис та традиційної схеми українського триверхого храму. Наприкінці XIX століття на території церкви збудували дзвіницю з трьома дзвонами.

У міжвоєнний період поживавилося економічне та політичне життя краю, місто збільшилось і назріла потреба у будівництві нового храму. Церква Різдва Христового на той час на той час вже була парохіальною і належала до найбільших парохій у Львівській Архидієцезії. Парохом служив о. Громницький, очолювач культурного, суспільного та національного життя краян. Ділянку на перехресті вулиць Тарновського (Руської) та Міцкевича (Шевченка) подарувала церкві міщанка, був створений будівельний комітет. Львівським архітектором Т. Обмінським був розроблений проект нового храму (рис. 1). Проте, полякам вдалось викупити подаровану землю для будівництва римо-католицького костелу. У збірнику *“Шляхами Золотого Поділля”* містяться спогади о. Андрія Стасюка про Тернопільську парохію, який був одним із членів будівельного комітету. Він так описав митарства по дозвільну документацію для будівництва нової церкви: *“...наш будівельний комітет робив заходи, щоб приступити до будови. Почав старатися про дозвіл на будову в Митрополічій Ординаріяті та Управі міста. Управа міста відіслала прохання будівельного комітету до Краєвої Ради у Львові, а ця передала це прохання польському архієпископові Більчевському. Тому, що відповідь довго не приходила, о. Парох мусів кілька разів їздити до нього особисто та просити про поладнання справи. Однак Архієпископ відкладав її, находячи якісь перешкоди. Вкінці дав негативне рішення, мовляв, що дзвонення в церкві будуть перешкоджати побожним відправам в костелі. Можете будувати в іншому місці”* (о. Андрій Стасюк, 1970). Так польська влада усіма способами перешкоджала розвитку національних конфесійних громад.

У 30-х роках XX століття краєзнавець Стефанія Садовська описала зміни в об'ємно-просторовому устрої храму Різдва: *“Раніше галерея від півночі мала кам'яні сходи поза проповідальницею усередині церкви, із західного боку в мурі, куди заходилося дуже малими дверцятами...”* (о. Андрій Стасюк, 1970). Слова дослідниці підтверджуються старими світлинами, які містяться в архіві управління культури Тернопільської обласної державної адміністрації.

У результаті перебудов у 1936–1937 років церква набула сучасного вигляду: у вівтарній частині вибили два вікна, змінили форму головного купола, поновили розпис. До церкви зі сторони вулиці Руської вела вхідна брама у кам'яній огорожі, дзвіниця знаходилась біля муру. На подвір'ї з південного боку знаходився будинок для священника та канцелярії, з південного заходу – дяківка (Бойцун, 2010).

*Рис. 1. Проект нової парафіяльної церкви,
арх. Т. Обмінський, фото із відкритих джерел*

З приходом до краю радянської влади та початком Другої світової війни мрії про нову церкву стали нездійсненними, деяких греко-католицьких священників арештовано, деякі пропали без вістки. А. Стасюк написав про цей період таке: "...проект, який приготовано на будову нової церкви та монастиря оо. Редemptористів забрали повністю большевики. Большевицькі війська, прийшовши до міста, обстріляли всі церкви. При тому згорів костел оо. Домініканів, а інші були більше, чи менше пошкоджені. Знищено також частинно головну вежу на Середній церкві. Та так якось

сталось, що заки большевицька влада зорганізувалась в місті, ушкоджену вежу перебудовано та шкоди усунено” (о. Андрій Стасюк, 1970).

У квітні 1944 року в ході Другої світової війни усі навколишні будівлі центральної частини Тернополя перетворилися у руїни, але храм дивом не постраждав. Роки правління радянського режиму виявилися більш руйнівними за полум'я війни. Не дивлячись на високу архітектурну та історико-культурну цінність, було зруйновано дзвіницю, огорожу, знято золочені хрести, пам'ятний хрест (1770 р.), встановлений жертвам холери. Відновлення храму розпочалося із проголошенням незалежності України. До її 5-ї річниці споруджено нову дзвіницю за проектом архітектора І. Малиміна, впорядковано подвір'я.

У 2011 році Храм Різдва Хрестового спіткала нова біда, почалася руйнація святині. Парафіяни помітили, що почала тріскатись та просідати керамічна плитка підлоги, відчутним був тріск у дерев'яних конструкціях хорів, будівлю признали аварійною. На вирішення надзвичайної ситуації група фахових дослідників зробила припущення про можливу руйнацію підземних ходів під церквою, проте, вивчення архівних матеріалів не підтвердило їх наявності. Громадою було замовлено проведення георадарного дослідження території та фундаменту храму (рис. 2). Таким чином було виявлено зону сильного зволоження на глибині від 1 до 5 метрів. У присутності комісії, створеної Тернопільською міською радою було розкопано частину тротуару і виявлено, що підтікання спричинено витоком води із водогону та зливової каналізації (інформація та фотографії надана головним спеціалістом відділу культури Тернопільської обласної державної адміністрації Я. О. Пелехатим).

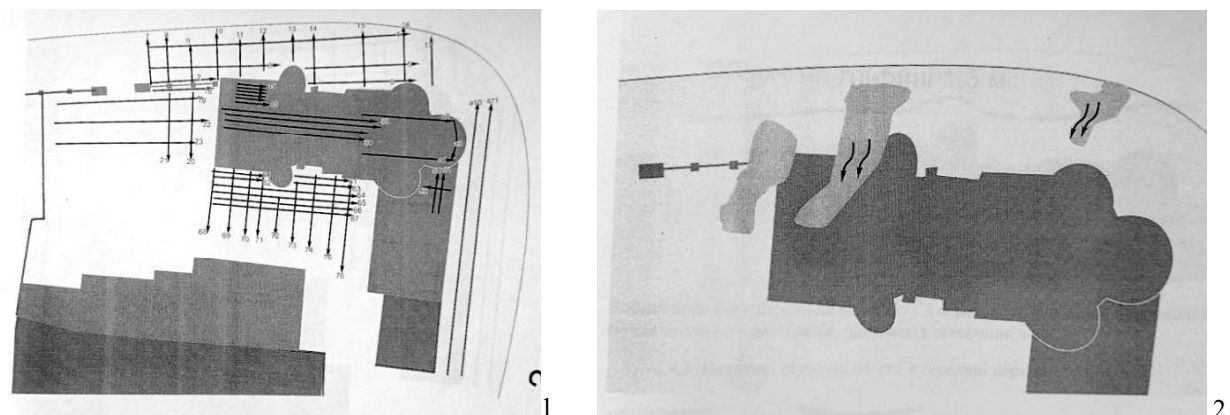

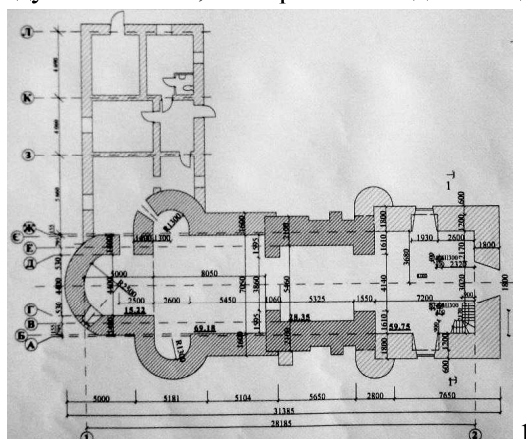
Рис. 2. Схеми георадарного дослідження території: 1 – план обстеженої території з геокадастровими профілями; 2 – виявлені зони зволоження

Під час підготовки до проекту реставрації фасадів і даху, дослідниками Архітектурної Майстерні ФОП Вербовецького Ю. було висуното сенсаційне припущення, яке стосується історії будівництва храму та міста (рис. 3).

Різниця у кладці дозволила дослідникам висунути гіпотезу про те, що центральна нава храму є частиною в'їзної Кам'янецької брами. Донедавна вважали, що жодна із міських в'їзних брам не збереглася. Теоретичну реконструкцію оборонної брами та оборонних стін авторів Ю. Вербовецького та С.Сірого наведено на рис. 3. Ця версія потребує ще підтвердження та ґрунтовних археологічних розвідок.

Сьогодні церква Різдва Хрестового знаходиться у користуванні УАПЦ, в ній зберігається чудотворна ікона Тернопільської Божої Матері (плачуча) (Дем'янова та Мельничук, 2004). Комплекс храму має г-подібний периметр та складається з храмової будівлі, господарського

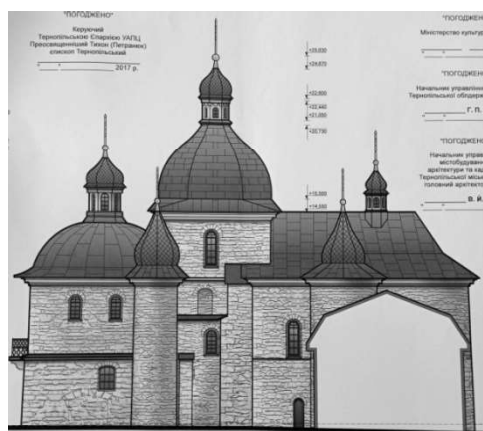
корпусу та чисельними не впорядкованими добудовами (рис. 4). Проте, процес реставрації святині йде дуже повільно, хоч проект погоджено ще у 2016 р.

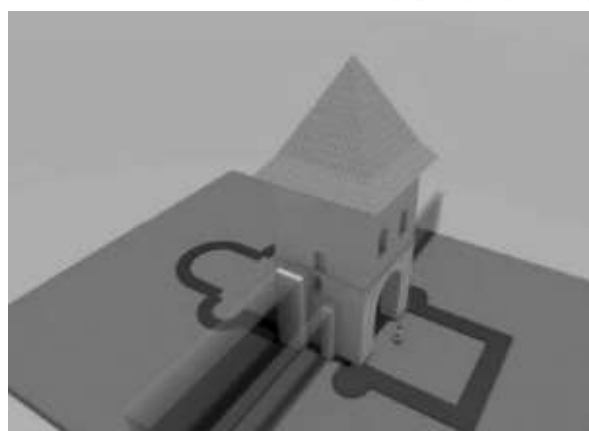
1

2

3

4

Рис. 3. Проект реконструкції церкви:

1 – обмірні креслення; 2 – схема в'їзної брами; 3 – паспорт опорядження фасадів; 4 – теоретична реконструкція оборонної брами та оборонних стін (1–4 – матеріали з архіву ФОП Вербо́вецький)

1

2

Рис. 4. Сучасний вигляд храму:

1 – вигляд з вітлярної частини та господарського корпусу; 2 – вигляд з центральної вулиці міста; (1, 2 – власні фото)

Висновки

У ході дослідження підтверджено, що храм Різдва Христового у Тернополі є унікальною сакральною будівлею, яка має довгу та складну історію, пов'язану з складними суспільно-політичними процесами та конфесійними змінами. Архітектурний образ був створений протягом сторіч та мав кілька етапів. Збудована як православна руська церква-твердиня, вже у 1700 році, коли громада перейшла до унійної Церкви, почались зміни в об'ємно-планувальному вирішенні храму. Численні реконструкції проводились відповідно до конфесійних змін та потреб часу.

Показано, що найбільшій трансформації храм пережив у міжвоєнний та новітній період. Дослідження сучасних архітектурознавців, які потребують підтвердження можуть змінити дані про історію Тернополя та його пам'яток.

Таким чином, можна виділити такі чинники, що впливали на архітектуру стародавнього храму: війни і повстання, зміни у церковному устрої та конфесійні трансформації, національне піднесення, правління радянської атеїстичної влади, здобуття незалежності України.

Бібліографія

- Архів управління культури Тернопільської обласної державної адміністрації. Пам'ятка архітектури. Храм Різдва Христового (ох. № 636 Н)
- Дем'янова І. та Мельничук Б., 2004. "Листопадовий зрив". Тернопільський енциклопедичний словникб у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль.
- Барна, С., 2016. Культурна спадщина Тернопільщини. Пам'ятки України: історія та культура. 9. С. 48–57.
- Бажан, М. П., гол. ред., 1967. Історія українського мистецтва. Т. 2: Мистецтво XIV – першої половини XVII століття. Київ : Наукова думка.
- Бевз, М., 2001. Історичні міста Галичини: проблеми вивчення і збереження. Записки Наукового Товариства імені Шеченка. Праці Комісії архітектури та містобудування. 241. С. 84–112.
- Бойцун, Л., 2010. Церква Різдва Христового // Старовинні церкви Тернополя .
- Бойцун, Л., 2003. *Тернопіль у плінні літ: історико-краєзнавчі замальовки*. Тернопіль : Джура.
- Водзинський, Є., 1996. Історичні міста України: дослідження та охорона спадщини. *Архітектурна спадщина України*. 3 (1). С. 243–254.
- Гудима, А. та Івахів, Г., 2008. Різдва Христового Церква (Середня). В: Г. Яворський, Б. Мельничук, М. Ониськів та ін., ред. *Тернопільський енциклопедичний словник*. Т. 3. Тернопіль: Збруч. С. 182–183.
- Дуда, І. 2007. Більше запитань, ніж відповідей [про поповнення фондів обл. Художнього музею пам'ятками сакрального мистецтва, знайденими на території церкви Різдва Христового]. *Вільне життя*. 2007. 8 груд. С. 8 : фот. (Нові експонати музею).
- Дуда, І., 2010. Тернопіль, 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Ч. 1. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан.
- Дем'янова. Захопива історія про давні храми Тернополя [online] Ukrainian Research. Доступно: <<https://ternopil.te.ua/zahopyva-istoriya-pro-davni-hramy-ternopolya>> [Дата звернення: 15 квітня 2021].
- Колодний, А.М., ред., 1997. Історія релігії в Україні. Т. 2: Українське православ'я. Київ : Український Центр духовної культури.
- Лукомська, З., 2017. Історичні містобудівні комплекси XVII–XVIII століть у сучасній об'ємно-розпланувальній структурі міст Тернопільщини. *Науковий вісник будівництва*. 4 (90). С. 42–48.
- Мороз В. Середня церква у Тернополі [online] Ukrainian Research. Доступно: <<https://te.20minut.ua/Nashe-mynule/serednya-tserkva-u-ternopoli-arhitekturna-istoriya-10309693.html>>[Дата звернення: 17 квітня 2021].
- о. Андрій Стасюк, 1970. ТЕРНОПІЛЬСЬКА ПАРОХІЯ. Шляхами Золотого Поділля. Том 2. 1970. С. 21–28.
- Чень, Л., 2015. Особливості оборонних церков Галичини [Текст] / Л. Я. Чень // *Будівництво України : наук.- виробн. журн.* № 5. С. 2–11.
- Мащук, О., 1997. Замки і фортеці Західної України. Львів. 160 с.
- Ричков, П., 2007. Магдебурзьке право і просторова структуризація західноукраїнських міст XIV–XIX ст.: зб. наук. праць. Вип.12. К. : Діпромісто, С. 182–194.

Січинський, В., 1956. *Історія українського мистецтва (History of Ukrainian Art)*. Т. 2: Архітектура (Architecture). Нью-Йорк: Наук. т-во ім. Т. Шевченка в Америці.

Стоцький, Я. В., 2008. *Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років*. Київ : ФАДА, ЛТД.

Церква Різдва Христового руйнується? *За Збручем* [online] Ukrainian Research. Доступно: <<https://zz.te.ua/tserkva-rizdva-hrystovoho-u-ternopoli-rujnujetsya/>> [Дата звернення: 10 квітня 2021].

Цікаві спогади про давні храми Тернополя. [online] <http://spogadproternopil.blogspot.com/2017/02/blog-post_23.html> [Дата звернення: 17 квітня 2021].

References

Archive of the Department of Culture of the Ternopil Regional State Administration. Architectural monument. Church of the Nativity (№ 636 Н)

Demianova I. & Melnychuk B. “November breakdown” // Ternopil encyclopedic dictionary. In 4 v. Editor: Yavorskyi and other. Ternopil.

Barna, S., 2016. Cultural heritage of Ternopil region. Sights of Ukraine: history and culture. 9. P. 48–57.

Bazhan, M. P., Editor in Chief., 1967. History of Ukrainian art. Vol. 2: Art of the XIV – first half of the XVII century. Kyiv : Naukova dumka.

Bevz, M., 2001. Historical cities of Galicia: problems of study and preservation. Notes of the Shechenko Scientific Society. Proceedings of the Commission on Architecture and Urban Planning. 241. P. 84–112.

Boitsun L., 2010. Church of the Nativity of Christ. Ancient churches of Ternopil.

Boitsun L., 2003. *Ternopil over the years: historical and local lore sketches*. Ternopil: Dzhura.

Vodzynskyi, Ye., 1996. *Historical cities of Ukraine: research and heritage protection. Architectural heritage of Ukrain*. 3 (1). P. 243–254.

Hudyma, A. ta Ivakhiv, H. 2008. *Church of the Nativity (Middle)*. V: H. Yavorskyi, B. Melnychuk, M. Onyskiv and other. Editor. *Ternopil encyclopedic dictionary*. Volume 3. Ternopil : Zbruch. P. 182–183.

Duda, I. 2007. More questions than answers [about replenishment of funds of the region. Art Museum with monuments of sacred art found on the territory of the Church of the Nativity]. *Vilne zhyttia*. 2007. December 8. P. 8 (New exhibits of the museum).

Duda, I. 2010. Ternopil, 1540–1944. Historical and local lore chronicle. Part 1. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan.

Fascinating story about the ancient temples of Ternopil [online] Ukrainian Research. Available: <<https://ternopil.te.ua/zahopyva-istoriya-pro-davni-hramy-ternopolya/>> [Accessed date: April 10, 2021].

Kolodnyi, A. M., Editor. 1997. History of religion in Ukraine. Vol. 2: Ukrainian Orthodoxy. Kyiv : Ukrainskyi Tsentru dukhovnoi kultury.

Лукомська, З., 2017. Historical urban complexes of the XVII–XVIII centuries in the modern spatial planning structure of the cities of Ternopil region. *Scientific Bulletin of Construction*. 4 (90). P. 42–48.

Moroz V. Middle church in Ternopil [online] Ukrainian Research. Available: <<https://te.20minut.ua/Nashe-mynule/serednya-tserkva-u-ternopoli-arhitekturna-istoriya-10309693.html>> [Accessed date: April 17, 2021].

p. Moroz V, 1970. TERNOPIL PARISH. By the ways of Golden Podillya. T. 2. 1970. P. 21–28.

Chen L., 2015. Features of the defensive churches of Galicia. *Construction of Ukraine: scientific and production journal*. No. 5. P. 2–11.

Matsiuk O., 1997. Castles and fortresses of Western Ukraine. Lviv. 160 p.

Rychkov P., 2007. Magdeburg law and spatial structuring of Western Ukrainian cities of the XII–XIX centuries. collection of scientific works. No. 12. K. : Dipromisto. P. 182–194;

Sichinsky, V., 1956. *History of Ukrainian art*. Vol. 2: Architecture. New York: Science. t-in them. Shevchenko in America.

Stotsky, Y. V, 2008. *State and religions in the western regions of Ukraine: confessional transformations in the context of state policy in 1944–1964*. Kyiv : FADA, LTD.

Is the Church of the Nativity of the Cross collapsing? *За Збручем* [online] Ukrainian Research. Available: <<https://zz.te.ua/tserkva-rizdva-hrystovoho-u-ternopoli-rujnujetsya/>> [Accessed date: April 10, 2021].

Interesting memories of ancient temples of Ternopil. Ukrainian Research [online] Available: <http://spogadproternopil.blogspot.com/2017/02/blog-post_23.html> [Accessed date: April 17, 2021].

Oksana Diachok*Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk,
associate professor of the Department of Fine Arts, Design and Methods of Teaching*

e-mail: Ternopil-oks@ukr.net

orcid: 0000-0002-5808-6826

**STAGES OF FORMATION OF THE VOLUME AND SPATIAL STRUCTURE
OF THE CHURCH OF THE NATIVITY OF CHRIST IN TERNOPIL**

© Diachok O., 2021

Scientific research is devoted to the historical stages of development of one of the oldest churches in Ternopil – the Church of the Nativity of Christ, built in the early XVII century, which is one of the best examples of Podillya sacred architecture. The church is included in the state register of the national cultural heritage of Ukraine. Complicated socio-political processes in the Ternopil region and confessional transformations changed the architectural image of the shrine. The church managed to survive despite the war when almost the entire historic part of the city was destroyed. The Soviet occupation caused the greatest damage to the sacred complex. The indifference of the authorities to the architectural monument in the modern period and the emergency around the monument almost led to the destruction of the shrine.

There is data on the gradual change in the volume and planning structure of the church, which began during the Reformation. The changes were also related to the intensification of national and cultural revival and the organization of the Orthodox Brotherhood at the church. The reconstructions in 1700 were associated with a change of denomination and the conversion of the parish to the Greek Catholic faith. The modernization of the church took place in 1808 to give the cathedral features and the traditional scheme of the Ukrainian three-story church: an additional volume was added to the western facade and the church was crowned with two more decorative heads. As a result of a reconstruction in 1936–1937, the church acquired a modern look.

The Soviet period was the most destructive for the church, the church was first transferred to the Russian Orthodox Church, later closed. In 1958, during the expansion of the central street of the city, the bell tower and the fence were demolished. Restoration work began with Ukraine's independence.

The article provides data on research during restoration surveys, which confirmed the fact that the church fortress was part of the general defence system of Ternopil and the hypothesis of researchers that part of the temple was part of the Kamyanets entrance gate of the city.

Key words: *defensive temples, church architecture, three-dimensional solution.*